

ՀԱՅԱՑՎԱԿԱԾ ՕՎՐՈՒՀՄ

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ

Պ.

Փորձեցէք գտնել, սա տողերուն մէջ, մորթի կամ իմացութեան այն զգայարանը, որ հասարակէն կամ բնթացիկէն անդին կը տանի իր զօրութիւնը՝ ըսելու կամ պատմելու այս եղանակը (քերթուածը) վերածելու համար իր խսկութեամբ ապրող բարախումի մը։ Մեր թախնցումի միջոցները քերթուածի մը դիմաց, կը թելադրուին առաւելապէս հասկնալու և բացատրելու մեր մարդկային իրաւունքէն։ իմաստ մը կամ զգացում մը, ըսելու հաճելի ձեւ մը, — *SELON DÉSIR* —, ու արդէն ամրողական վայելք մըն է, մեղի համար, բանաստեղծութիւնը։ Ուրիշներ, մեղմէ աւելի բախտաւոր ու քաղաքակիրթ, մեղմէ շատ քիչ բան աւելի իր փնտուն։ Երբեմն՝ իրաւունքը չունին փնտուելու, երբեմն՝ զօրութիւնը։ Մեր քերթողութեան մէջ քիչեր պիտի դիմանան գիտական վերլուծումի, — «գիտական» բառին տալով *ANALYTIQUE* ու *SYNTHETIQUE* բոլոր գիտութիւններու ճանաչողական զօրութիւնը։ Քիչ անդին, թերեւս նուազ բիրտ ու անհեթեթ թուի այս անազնիւ վերաբերումը՝ մասնաւորաբար մեր նոր քերթողութեան հանդէպ, որ ինքզինք կը պարտադրէ մեղի, օգտուելով լո՛կ մեր տկարութիւններէն։ — չըսելու համար մեր տգիտութենէն, կամ՝ լաւ եւս, *ÉVOLUTION*-է աղատ մարդու մեր տարրականութենէն։

Ինչո՞ւ նորէն օւերուս նես կուգաս նոզիս մորուկելու,
Մենք իւսուու վաղուց արդէն մնաք բարով էինք ոսած.
Օւերու զորս աղջամուղչէն դէմքրդ յուսէ այսօր ինչո՞ւ
Կուգայ նորէն չարչարելու եւ այբելու սիրտը յոզնած։

Ես մեզ բաղած էի վաղուց յուժերուս մէջ լրւ ու աղուոր,
Ես մեզ սնցեալ էի բրոծ ու մեզ մոռցած էի արդէն.
Ինչո՞ւ նորէն մուզ, անորու, կը մրացին ինձ աչերդ յուր,
Ինչո՞ւ նորէն ներկայ դարձած կը ըդրայս նոզիս անգէն։

«Քերթուածը առած եմ այնպէս՝ ինչպէս կը մատուցուի քերթողէն։ Խորագիրն է՝ «Վերյիւում»։

Այս տողերուն տակ կը պառկի երեսուն տարեկան մարդ մը, որ յիսունի դուռը հասած է այսօր։ Կրնամ վկայել, թէ երեսունին ու յիսունին միջեւ՝ արտայայտութեան (ընկալչական ու ստեղծագործական) իր կարելիութիւններուն մէջ, ոչինչ դարձած է աւելի բաղաքակիրթ։ Պարզ, խոնարհ, միայն մորթով ապրող հոզի մըն է ասիկա, որուն մէջ «բանաստեղծը» քաղցր ըսելու, անուշ պատմելու, զուարթ կամ տրտում վայրկեաններ յարդարելու տրամադրութիւններով կատրի։ Այս նուխնականութիւնը, ոչինչ ժխտելի առաքինութիւն մըն է անշուշտ, եթէ չէ առաքինութենէ աւելի բան մը Պարզութիւնը, «ներկայանալու» անսնգոյր վիճակ մը իրրեւ, հաղորդական դառնալու ամէնէն ուղիղ ճամբան է անշուշտ։ Բայց, մենք, միշտ յամառ ուզած ենք մնալ, «պարզութեան» պատիւր չընձայելու համար բոլոր այն կատարէ գլուխներուն, որոնց զգայարանքներուն տակ՝ կեանքը «նստած է»։ Քիչ մը աւելի ուժգին, քիչ մը աւելի հոծ, քիչ մը աւելի իրական («իրաւ») սպառումէ վերց։ Բանաստեղծութիւն մը, ստեղծագործութեան անունով չի կրնար սկզբել մարդկային սնհունութեան բաւիղները, որքան

ատեն որ իր յաճախանքը՝ մեր զգայարաններէն ներս, չի բազմապատկեր անոնց՝ մէջ իրմով բացուող միջոցը։ Տարբեր ձեւով նո՞յն բանը կ'ուղեն ըսել անոնք, որ կը փնտը-ռեն քերթուածի մը «մթնոլորտը»։ Ո՞ւեէ բանաստեղծական գործի մէջ, քերթողը մարդ մը չէ իր տրամարանութեան դէմ նստած, պատմելու դերին մէջ։ Այստեղ, մենք աւելի զգայուն չենք քան մեր նմանները։ Արուեստագէտը զգայարանական ամբողջական ընկալչութեան մը «գերեալ»ն է։ ու այդ մարդիկը դժբախտ են իրենց այդ գեր-մարդութեան համար։ Հայ քերթողը քիչ մը ամէնէն աւելի ցնցուած է իր տաղանդին, ու երբեմն իր չունեցած տաղանդին համար, որուն պատրանքովը միայն ճգնած է ըս-տեղծել։ Մեր քերթողական արուեստի ընթացիկ յուղականութիւնը թելադրուած է, նախ՝ մեր հաւաքական կեանքի անծալ տափակութենէն, — միօրինակութենէն —, ապա մեր բանուորներու ինքնանանաչողութեան պակասէն։ Մեր ցեղային ընդունակութիւն-ները, մեզ կը պահեն, միշտ, մարդկային մտածողութեան ու իմացականութեան ամէ-նէն բարախուն կէտին՝ թափանցումի և հասողութեան զօրութիւններուն վրայ, եթէ, սակայն, մեր միջավայրը կարենայ մաքրել մեր զգայարանները իրենց սկզբնական աղ-ջամուղջէն, ու բանալ զանոնք՝ իրենց ճանաչողութեան միջոցին (ΕΣΡΑԸ) վրայ։ Երբ այս ընդհանրացումներէն անդին կը փնտռենք «պարզութեան սահմանը», կը մօտենանք անոր բուն, «իրա՛ւ» իմաստին։ Այդ բառին պատասխանատու իմացումը կը գտնենք ո՛չ թէ անոր բացատրական առումին, այլ խտացեալ իսկութեան մէջ։ Պարզ գրել. բարդ գրել, պարզ խօսիլ կամ բարդ խօսիլ, մեր առօրեայ ու ցամաք կեանքի անլոյծ խնդիրներն են, որոնց շուրջ կը հիւսենք մեր խողակները, բանտարկելուու գոհանալու համար միակ շունչով սպառելի միջոցով։ «Պարզութեան» առասպելը կամ գաղտնիքը շա՛տ հեռու է մինչդեռ մեզմէ շատերու հեռատեսութենէն։ Ու, դարձեալ, մեր բանաստեղծութեան մէջ քիչեր կրցած են հասնիլ անոր հանդարա, հոծ, խորասոյզ «բարդութեան»։ Չեմ գիտեր թէ ո՛րքան իմանալի պիտի ըլլար «պարզութեան» սա տարազը, որուն փորձած է հպիլ մեր բանաստեղծութիւնը։ — Սպառել մարդկային մեր բոլոր կիրքերը՝ մեր բո-լոր զգայարաններու նո՞յնքան զգայուն սրատեսութեամբ, ու մեր մտածողութեան կամ զգայնութեան ճամբով՝ կեանքի բոլո՛ր գոյները, բոլո՛ր բոյրերը, բոլո՛ր ձեւերը, բոլո՛ր ձայները, նիւթական կամ աննիւթ բոլո՛ր դաշնակցութիւնները համադրել մարդ-կային ամէնէն աղջու և վտանգաւոր զէնքին՝ ԽՕՍՔԻՆ մէջ։ Պարզութեան գերա-նուրը մեծութիւնը պիտի շեշտուի քերթուածի մը մէջ այն չափով, որ չափով որ այդ քերթուածը իր շըջագծին մէջ կը խտացնէ, կը դաշնակէ, կը միաձուլէ մարդու մեր թափանցութեան «բանաւոր» արտայայտութիւնը։

Փորձենք այս սրբազն աններողութեամբ մօտենալ մեր քերթողութեան, ու պիտի տեսնենք՝ որ այս հողմին տակ շուտով կը գեղնին ու կը թափին մեր բանաստեղծնե-րէն շատերը։ Անոնց արժէքը, ինչպէս և համակրելի խոնարհութիւնը, չի դադրիր ան-շուշտ յուղիչ դառնալէ, երբ մանաւանդ կը դիտենք զանոնք առհաւութեան մը ՊԱ-ԹԻԵՏԻԿԱ անդրադարձումներուն ընդմէջէն։ Բայց, այս իրողութիւնը՝ անտարբերութեան ու յաւիտենական ուրացութեան մը ուատճառ չէ, և ոչ ալ գոսութեան մէջ ընկլուղ-ւելու արդարացուցիչ պատրուակ։ Արուեստ քամ քերթողութիւն՝ կարելիութիւններէ կը թելադրուին, բայց չեն արժեւորիր այդ կարելիութեանց չափանիշերով։ Մեր ան-հատական կարելիութիւններով կը ստեղծենք կամ կ'առրինք մենք. բայց մեր կեանքը կամ գործը գնահատելու անսխալ չափանիշեր չեն այդ կարելիութիւններու համեմա-տական զուգակիրոները՝ մեր ստեղծագործութեանց հետ։

Սա քերթուածին մէջ, կ'ըսէի, փորձենք գտնել մորթի կամ իմացութեան այն ըլ-գայարանքը, որ հասարակէն կամ ընթացիկէն անդին կը տանի իր զօրութիւնը՝ ըսելու կամ պատմելու այս եղանակը — քերթուածը — վերածելու համար իր իսկութեամբ ապրող բարախումի մը։

«Վերյիշում»ի այս կերպը՝ նախ, կը թելադրուի ապրելու ոճէն մարդո՛ւ մը, որ բա-նաստեղծ ըլլալէ աւելի, կ'առրի իր «խօսով» մարդու միօրինակութեան տակ։ Աւելի հասկնալի բան մը բատ ըլլալու համար՝ ըսենք աւելի մատչելի խօսքեր։ Ո՞ւեէ մը տածում, ո՞ւեէ զգայնութիւն՝ բանաստեղծութեան կուգայ, մեր բոլոր զգայարաննե-րուն քսուելէ վերջ։ Մեր գանկին մէջ հաղարաւոր գաղափարներ կը ծնին, ու մեր տրա-մարանութիւնը՝ մեր արտայայտութեան հետ, ի վիճակի է ձեւ կամ մարմին հագցնել այդ գաղափարներուն։ Ի՞նչ պիտի ըլլար, և ո՞ւր՝ բանաստեղծութեան ստեղծագործա-կան իսկութիւնը, եթէ երաշտութեամբ ցամաքէին մեր քիթը, ականջը, մորթը, ու,

տակաւին մեր լոլոր աներեւոյթ զգայարանները:

Ինչու նորէն օրերուս նետ կուզաս հոգիս փոքրկելու.

• • • • • • • • • • • • • • • • • • •

Դեմքրդ լուսէ այսօր ինչու կուզայ նորէն

Զարչարելու եւ այրելու սիրը յոզնած»:

Այս կսկիծը՝ այս ձեւով, հասարակաց է մարդոց համար: Դուն և ես, անցած ենք, կամ կրնանք անցնիլ այս տիսուր կամ թախծագին յածումներուն քովէն: Մարդկային անհունը՝ մկրտութեան աւաղանի կամ դաստիարակութեան այս ու այն կերպ ըմբռումի մէջ ոչինչով կը ձեւափոխուի, ոչինչով կ'այլակերպի: Մարդիկ չկան, կայ մարդկութիւն ու մարդկայնութիւն: Նկարագիրներու, բարքերու, մշակոյթի և այլ ընկերացին աղդակներու կամ բերումներու այլաղանութիւնը՝ մեր շուրջ ու մեղմով, չենթադրեր մարդկային իսկութեան բաժանելիութիւնը, ու այդ կոտորակումով՝ օտարացումը: Ոչինչով օտար են իրարու՝ նախամարդն ու քսաներորդ դարու մարդը, երբ զանոնք կը բերենք մարդկայնութեան լոյսին տակ, ու մէկուն նախնականութեան և միւսին քաղաքակրթութեան ընդմէջէն՝ կը փնտռենք անոնց գոյութեան և կեանքի իրաւունքը: Սիրոյ, ատելութեան, դժբախտութիւններու և երջանկութեան իմացումը, իբրեւ ներանձնական «ջրվիժում», նին տիպարին ու նոր մարդուն մէջ հաւասար չափով նուիրական, հաւասար չափով մեծ է: Զայն արտայայտելու, զայն բացատրելու, զայն ոճաւուրելու, զայն նանջնալու կերպերն են որ կը տարբերին: Ու ասիկա՝ բացառիկ արժանիք մը չէ մեզի համար:

Ուրեմն, կ'ըսէի, «վերյիշում»ի այս կերպը՝ կը թելադրուի «խօսող» մարդու մը միօրինակութենէն: Այս վերջին բառին մի՛ տաք մարդերու կողմէ մաղձոտուած իմաստը, այլ երկրաչափական իր հարթութեան երեւոյթը: Ուեւէ «ներշնչեալ» քերթող (այս բառը գործածեցի զայն ստեղծողներուն հասկնալի դառնալու համար միայն) վերյիշումի իր կեդրոնացումին մէջ իրմէ դուրս չի կրնար բանալիր սկեռման բոլորակը: Քերականական բացատրութիւն մը գործածելու համար, ըսեմ՝ կարելի չէ երկրորդ դէմքով փնտռել իրականութեան մէջ իրմէ երկրորդ դէմք «անցեալին խառնուած» այն ինչը, որ «կուգայ փոթորկել հոգի մը» (ա. դէմք): Մեր արիւնին ու հոգիին խառնուած ուեւէ բա՛ն միայն, «վերյիշում» կրնայ դառնալ. ու այդ արիւնէն կամ հոգիէն եկող ուեւէ հարցական՝ կրնայ թաւալիլ մեր մորթին տակ միայն: «Ինչու նորէն կուգաս»ը՝ պատմող կամ բացատրող մարդուն համար ոչինչով խոցելի է, եթէ չէ ամէնէն տրամաբանական ձեւը: Բայց, քերթողութիւնը, որ, խօսակցական արուեստ մը չէ, այլ նա՛մադրսկան, բանաստեղծը ու էտք է պահէ ներդաշնակութեան ապահով կայքի մը վրայ, մի՛շտ, և առանց ճիգի, առանց հակակշռի, առանց արուեստականութեան: «Դէմքրդ լուսէ այսօր ինչու կուգայ նորէն չարչարելու և այրելու սիրտս յոզնած»: Այս ալ մաքուր և նուիրական անդրադարձում մըն է, և նոյնքան բնական զեղում: Բայց քերթողութիւն չէ, որովհետեւ պատմումի կամ բացատրութեան ամէնէն միակողմանի, ամէնէն անկատար կերպով կը հանդիսադրուի: Բանաստեղծութիւն մը լիութեամբ կը հոսի, կը հոսի մեր էռութեան բոլոր ծալքերէն ու ծակտիքներէն, մեր մարդու միութիւնը խառնելով միշտ մարդկայնականին, — բնութեան, կեանքին, խորհուրդին: Վերջին երեք գիծերէն և ո՛չ մէկը կրնաք բռնել այս քերթուածին մէջ, եթէ երբեք անոնք ինկած են երբեմն ձեր զգայարաններուն տակ, ու դժւք կրցած էք ճանչնալ զանոնք իրենց մարդեղութեամբ:

Տեսէք սա չորս տողերուն մէջ ցաւի նոյն կծկումը, որ թէեւ երկրորդ դէմքի մը դիմակայութեամբ, բույց մարդկայնացած «քու»ի մը լիութեան ընդմէջէն կը խօսի: Հոս, այս տողերուն վրայ, մեղմէ ոչ ոք ասկէ անդին կրնայ զգալ ինքինք, օտարութեան կամ անջատուելու, — ձերբազատուելու ո՛չ մէկ ներքին դիմակարձութիւն՝ մեզ կը մզէ դիրք յարդարելու այս ձայնին դէմ: Մենք կ'իյնանք ոյդ եղանակին «մերայնութեան» տակ, որովհետեւ «համամարդկային»ը կ'առնէ մեզ իր լիութեան մէջ, ու «կը տանի»:

«Քու յիշատակդ, այս գիշեր, զիս լալու չափ կը յուղէ,
Կարծես մեկնած էր սրտէս, և գաղտնաբար՝ այս գիշեր,
Ետ կը դառնայ, իր հին տեղն, ու իր զգուանքը կ'ուղէ...»:

Քերքողը ինիզիմ կուտայ, իր սովորական եսը թաղելով: Կը կորսուի միութիւն

մարդը, կը բարձրանայ մարդկայնականութեանը. ա'ն՝ որ ինքը չէ, կեանքն իսկ է, իր ընդհանութեան, իր անտարանջատելի միութեան մէջ:

Ա'յն, որ կը պակսի մասնաւորաբար մեր նոր քերթողութեան յայտնութեան մէջ, պակասն է ներդաշնակութեան զգայարանքին: Բառերով կամ բացատրութիւններով կարելի չէ ըսել թէ ի'նչ է ներդաշնակութիւնը՝ իրբեւ տեսական (ΤΗΕΟΡΙQUE) իմացում: Անկարելի է, նաև, բանաձեւել: Բայց կարելի է գէթ խարխափել զայն, ի գին մութ ու տարտամ բաներ ըսած ըլլալու հարկին նոյնիսկ:

«Վերյիշում» քերթուածի ամբողջութեան մէջ, քերթողը անձնաւորած է իր ուղեղը ճմբթկող քաղցր մղձաւանջը: Այս բխումը, այս ձեւով, բռնազրօս պիտի չըլլար անշուշտ, եթէ այդ անձնականացումի աշխատանքը կատարուէր բանաստեղծին ամբողջական միջամտութեամբը, ու — բնականօրէն — զօրաշարժի ենթարկուած րլլային սիրտի, ուղեղի, զգայարաններու և մշակոյթի բոլո՛ր կարելիութիւնները: Ո'չ մէկը մեղմէ, ո'չ մէկ ձեւով կամ հարկադրանքի տակ, պիտի ուղէր զօրաւոր լոյսի մը տակ բանալ իր անհատական կեանքի տրտում կամ ազուոր բաները, ու կանչել մարդիկը՝ որպէսզի գոյնզգոյն աչքերով տեսնեն ինչ որ կը պարզուի: Գրականութիւնը չափով մը կուտայ անշուշտ այս բոլոր արտայայտելու իրաւունքը, — ինչակա և օժանդակները: Պայմանաւ, սակայն, որ քերթողը ի'ր սեփականութիւնը դարձնէ համարդկային տրոքում մը, ա'ռնուազն արձագանքը այդ տրոքիումին: Անհոտականէն մարդկան այս ոստումը, ASSIMILATION-ի զգայուն թաղանդներու պէտք ունի. ու ո'եւէ հասուն մարդ, ոեւէ մարդ՝ որ կրցած է հասնիլ ինքինք ճանչնալու անձնասուզումին, փորձ ուղաւրաստ գետին է՝ այս ուղղութեամբ: Մեր քերթողներէն քանի՛ հոգի հասած են այս անանձնականացումին: Ու քանի՛ հոգի մեղմէ, մեծերէն ու փոքրերէն, ուղած է իր անձէն վեր մաքրակրօնութեամբ մը երկարել իր շրթունքները բանաստեղծութեան ու բանաստեղծին:

— «Ես քեզ թաղած էի վաղուց յուշերուս մէջ լուռ ու աղուոր,
Ես քեզ անցեալ էի ըրած, ու քեզ մոռցած էի արդէն,
ինչո՞ւ նորէն մուգ, անորոշ, կը ժպտին ինձ աչերը խոր,
ինչո՞ւ նորէն ներկայ դարձած կը շղթայես հոգիս անզէն»:

Մեր բանաստեղծութիւնը շատ կը նմանի մեր բանաստեղծներուն: Ասիկա գիւտ մը չէ անշուշտ, բայց հաստատում մը՝ որ կրնայ դիւրացնել մեր աշխատանքը, մեր քերթողութիւնը ախտաճանաչումի տակ պահելու փորձի մը մէջ: Մենք շատ կապուած ենք բառերու, առանց կապուելու այդ բառերուն յարաբերական իմաստին: «Ազուոր» աղուոր բառ մըն է, ինչպէս «լուռ»ը կամ արեւելահայերու «մուգ»ը: Բայց, ասոնք՝ իրենցմէ դուրս բառերու հետ, հարկ կը վճարեն այդ բառերուն, ու, փոխադարձաբար, հարկ կը ստանան: «Յուշերուս մէջ լուռ ու աղուոր»՝ իմաստ ունի, ունի գոյութեան իրաւունքը՝ իրեւ լեզու աղբելու: Բայց այս բառերը, ա'յս տողին ու այս քերթուածին մէջ, «Վերյիշում»ի մը ձանրութեան կամ խոսութեան տակ, տկար յենակներ են, տրժգոյն պարունակներ: «Ինչո՞ւ նորէն»ներու սա բիրտ մրճահարումը՝ քերթողին միաքը, ինչպէս և զգացական տրամադրութիւնները, պիտի բանար աւելի ուժգին, աւելի ուժական, աւելի արու արտայայտիչներու վրայ, երբ, մանաւանդ, արու մըն է նահեւ երգիչը: Հոս, միտքերը, զգացումները, ներքին ու արտաքին միջոցները համադրելուներ դաշնակութեան իմացումն է որ բացակայ է: Մեր կամքէն անկախ, մեր ուժերէն վեր է այդ իմացումը, ու մենք՝ այս ցամաքութենէն կամ անարիւնութենէն շատ աւելի մեծ չարիք գործած պիտի ըլլայինք մեր քերթողութեան, եթէ փնտէինք կարելիութիւնները՝ խորք ու ձեւ ներդաշնակելու:

Ահա ուրիշ մը, որ ներդաշնակութեան իմացումի նոյն պակասէն կը տառապի:

«Հովերէն չարչարուած միսերս ա'լ կը դողան
Յոյսերու հոլումով տաքնալէն պարտասուն»:

Եւ կամ՝

«Աքանչացած կը վաղեմ ես քեզի հետ ափէ ափ,
Երբ խոստումներդ վրաս տեղան տարափ առ տարափ...»:

Ոչ ոք կրնայ ժխտել այս տողերուն մէջ պառկող իմաստը, ու այդ իմաստով յուղ-

եալ հոգին։ Բայց, «հովիրէն չարչարուած միսեր»ն ու «տարափ առ տարափ տեղացող խոստումները», բանաստեղծութեան հետ աղերս չունին։ Բանաստեղծաբար ըսուած են, առանց ըսուելու իրրեւ բանաստեղծութիւն։ Հսկայ, խոշոր, զանգուածեղ կամ պատկերաշատ բառերու գործածութիւնը՝ երբեմն այս, երբեմն այն «մեծ» քերթողէն կուգայ մեր քերթողութեան։ Բայց անոնք, իրենց գործին ու կեանքը սպառելու իրենց տրամադրութիւններուն մէջ՝ կիյնան ա'յս բառերուն, ա'յս համեմատութիւններու եսականացումին մէջ։ Իրենց նիւթը այս կաղապարին կուգայ, իրենց արիւնը երակներու պէտք ունի, — լայն, հանգիստ, բիրտ պարունակներու։

Որքան ատեն որ բանաստեղծը քերթուածի մը ներքին դաշնակութեան, (չեմ ըսեր երաժշտականութեան կամ նկարագեղ յօրինումին), նիւթը ապրեցնող մտքին, զգացումին, գոյնին, բուրումին կամ քանդակին միաձոյլ ու միամարմին շնչառութեան չի հասնիր, չի կրնար հասնիլ նաեւ համամարդկային, հասարակաց տրոփումին։ Զեւի, կառուցուածքի հարց չէ ասիկա, այլ արիւնի և իսկութեան խնդիր։ Նախատրամադրութեան կամ ճիգի հարց չէ, այլ ներքին պատրաստութեան, ինքնաճանաչողութեան և անձնասոյզ փնտռտուքի։

Մեր զգայարանները կ'օտարանան, կը հերքեն մէկզմէկ ու կը կոտորակեն մէկըզմէկու զօրութիւն, եթէ մենք կ'ուզենք ուրիշներով շնչել, մենք զմեղ ճանչնալէ առաջ՝ ինքնատպութիւնը առաջին սանդիսմատն է՝ ինքնաճանաչողութեան ճամբուն վրայ։ Ով որ հասաւ այդ առաջին աստիճանին, ձերբազատուած է խորքի ու ոճի մտահոգութիւններէ։ Մեր զգայարանները կը վարեն *մեղ, անոնց բնաղդական «կոչումը»՝ տակաւ կը յայտնուի իրրեւ մեր առաքելութեան անժխտելի ու վաւերական փաստը։

(Վերջ)

ՄԻՆԱՍ ԹԼՈՒՅԵԱՆ